

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

Kutadgu Bilig’de “Ne” ve “Ne+” ile Başlayan Kelimeler Üzerine Bir İnceleme

An Analysis of 'Ne' and Words Beginning with 'Ne+' in Kutadgu Bilig

DOI: 10.5281/zenodo.15837330

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.05.2025

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
17.06.2025

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2025

**Türk Dili ve
Edebiyatı
İncelemeleri
Dergisi**

Ayşenur GÜVEN BÜTÜN
Hatay MKÜ Yüksek Lisans
Öğrencisi
aysenurguvennn@gmail.com

ORCID ID
<https://orcid.org/0009-0004-3816-4817>

Öz

11. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, İslami Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseri ve siyasetname türünün öncüsüdür. 6645 beyit ve 173 dörtlükten oluşan bu manzum eser, aruzun “fe’ülün/fe’ülün/fe’ülün/fe’ül” kalıbıyla yazılmış olup mesnevi tarzında düzenlenmiştir. Didaktik yönü ağır basan eser, alegorik yapısı sayesinde ideal yönetim anlayışını Kün Toğdı, Ay Toldı, Ögdilmiş ve Ogdurmuş karakterleri aracılığıyla aktarmıştır. Karşılıklı diyaloglardan oluşan yapısı, esere tiyatral bir nitelik kazandırmıştır. Bu çalışma, *Kutadgu Bilig*’de yer alan ve kökeninin Türkçe olduğu düşünülen “ne” kelimesinin eserdeki işlevini tarihsel süreçte incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, “ne” ve “ne+” yapılarının semantik, morfolojik ve etimolojik açıdan geçirdiği dönüşümleri ortaya koymak, farklı dil evreleri ve lehçeler arasındaki kullanımlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Yöntem olarak *Kutadgu Bilig*’in tam metni taranarak ilgili örnekler belirlenmiş, bu örnekler üzerinden betimsel çözümleme ve karşılaştırmalı metin incelemesi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, *Kutadgu Bilig*’de “ne” yapısının 15 farklı kullanımı saptanmış ve bu kullanımların yalnızca soru işleviyle sınırlı kalmadığı; eserde anlam pekiştirme, karşılaştırma ve bağlaç işlevleriyle de kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu yapının, tarihsel süreçte Türkçenin ifade gücünü şekillendiren önemli unsurlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kutadgu Bilig*, Yusuf Has Hacib, “ne” kelimesi.

Abstract

Written in the 11th century by Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* is recognized as the first major work of Islamic Turkish literature and a pioneering example of the "mirror for princes" genre. This verse-based composition consists of 6,645 couplets and 173 quatrains embedded throughout the text. Composed in the mesnevi style and following the aruz meter “fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül,” the work stands out for its didactic nature. Through its allegorical structure, it conveys an ideal vision of governance via the characters of Kün Togdı, Ay Toldı, Ögdülmüş, and Ogdurmuş. The dialogue-based structure of the work lends it a theatrical quality. This study aims to examine the usage of the word "ne" considered to be of Turkic origin and its derived forms as they appear in *Kutadgu Bilig* within a historical linguistic framework. The main objective is to uncover how "ne" and "ne+" constructs have evolved semantically, morphologically, and etymologically, and to compare their usage across different language stages and Turkic dialects. For this purpose, a textual analysis of *Kutadgu Bilig* was conducted to identify relevant examples, followed by descriptive and comparative literary examination. The study concludes that the "ne" construction serves not only as an interrogative element but also fulfills emphatic, comparative, and conjunctive functions within the work. Furthermore, it is demonstrated that this structure has been a significant component in shaping the expressive capacity of the Turkish language throughout its historical development.

Keywords: *Kutadgu Bilig*, Yusuf Has Hacib, “ne” structure.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

GİRİŞ

Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olup Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi olarak kabul edilmektedir. Devlet yönetimi, erdemler ve bireysel ahlak üzerine öğütler içeren bu eser, aynı zamanda Türk dilinin tarihsel gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Özellikle kelime yapısı, söz dizimi ve anlam katmanları açısından incelenmeye değer bir nitelik kazanmıştır. Eser; fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik açılardan kendisinden önceki Orhun ve Uygur Türkçesi dönemlerinden belli ölçüde ayrılmaktadır.

Eserin ait olduğu dil devresi, fonetik, morfolojik, sentaktik, semantik açılardan kendisinden önceki devirden belli bir oranda ayrılmaktadır ancak dil bir bütündür. Özellikle kelimeler üzerinde semantik bakımdan yapılan incelemelerde, anlamın dil evreleri arasında ne şekilde değiştiği dönüştüğü ya da sabit kaldığı anlaşılmaktadır. (Zengin, 2021: 53).

İlk örneklerine Orhun Yazıtları'nda rastlanan “ne” kelimesi, Uygur Dönemi'nde varlığını sürdürmüş, ardından Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak dönemlerinde de benzer biçim ve işlevlerle kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde, söz konusu kelimenin farklı eklerle zenginleştiği ve çeşitli kullanımlarla işlevsellik kazandığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde yaygın biçimde kullanılan kelime, bazı ekler ile genişleyerek Türk lehçelerinde de canlılığını koruyan bir kelime olmuştur. Bu çalışma kapsamında “ne” kelimesi fonetik, morfolojik ve semantik açıdan incelenmiş; tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler, aldığı eklerle kazandığı yeni biçimler ve farklı dönemlerdeki anlam özellikleri *Kutadgu Bilig*'den hareketle analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, kelimenin Türk dilinde kök anlamını nasıl koruduğu ve hangi ekler aracılığıyla yeni anlamlar kazandığı belirlenmiştir. Araştırmada, “ne” kelimesinin *Kutadgu Bilig*'deki kullanımları belirlenmiş ve bu kullanımlardan yola çıkılarak tarihsel süreçteki dönüşümleri incelenmiştir. Kelimenin ses yapısı, ek alma biçimleri, anlamsal özellikleri ve farklı Türk lehçelerinde nasıl kullanıldığı değerlendirilmiştir.

Araştırma yöntemi olarak metin analizi ve dil tarihi perspektifi benimsenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorular temel alınmıştır:

- *Kutadgu Bilig*'de ne kelimesi hangi bağlamlarda kullanılmaktadır?
- Bu kelime eserin anlam örgüsüne nasıl katkı sunmaktadır?
- Türk lehçelerinde kelimenin tarihsel devamlılığı nasıl gerçekleşmiştir?

Bu sorular doğrultusunda yapılan incelemeler, “ne” kelimesinin tarihsel süreçte geçirdiği biçimsel ve anlamsal değişimleri sistematik bir çerçevede değerlendirme imkânı sunmuştur.

YÖNTEM

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Karahanlı dönemine ait olan *Kutadgu Bilig* adlı eserde geçen “ne” ve “ne” ile başlayan kelimeler çalışmanın temel hareket noktasıdır. *Kutadgu Bilig*’de geçen “ne” ve “ne” ile başlayan kelimeler başlığı altında kelimenin kökeni, tarihsel süreçteki kullanımları ile bazı lehçelerdeki durumundan hareketle Türkiye Türkçesine kadarki gelişimi toplam 11 başlıkta incelenmiş, kelimenin kullanımı örnekler ile gösterilmiştir.

2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini “ne” kelimesi, kelimenin kökeni ve “ne” kelimesine çeşitli eklerin getirilmesiyle oluşan diğer kelimeler oluşturmaktadır.

Bu kelimenin çalışmaya konu olarak seçilmesinde *Kutadgu Bilig*’de sıkça yinelenmesi, çeşitli eklerle birlikte fonksiyonel bir kullanımının olması, farklı anlam ve görevlerde kullanılması, Türkçenin tarihi süreçleri boyunca var olması ve günümüzde de hâlâ kullanılıyor olması etkili olmuştur.

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Kelimenin kökenine dair verilerin elde edilmesinde dijital kaynakların yanında Tuncer Gülensoy’un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinden yararlanılmıştır. Kelimenin tarihi süreçlerdeki kullanımına ilişkin bilgiler için literatür taraması yapılmış olup ilgili dönemleri konu alan akademik kitaplardan yararlanılmıştır. Bu eserler kaynakça kısmında belirtilmiştir. Lehçelere ilişkin bölüm için Ahmet Bican Ercilasun’un *Türk Lehçeleri Grameri* adlı eserinden faydalanılmıştır. *Kutadgu Bilig*’de geçen “ne” ile ilgili kelimeler Reşit Rahmeti Arat ve Mustafa Kaçalin’in *Kutadgu Bilig* çeviri metnine bağlı kalınarak incelenmiştir.

Yapılan literatür taramaları sonucunda kelimenin köken bilgisi hakkında bilgi verilmiş, Türkçenin tarihi dönemleri olan Köktürk, Uygur, Karahan, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay dönemlerinde kelimenin kullanımları örneklerle gösterilmiştir. *Kutadgu Bilig* Karahanlı Dönemi’ne ait bir eser olduğundan çalışmanın en geniş kısmını Karahanlı Dönemi oluşturmuştur. Son olarak kelimenin bazı Türk lehçelerindeki kullanımları gösterilerek örneklendirilmiş, nihayetinde Türkiye Türkçesindeki son haline anlamları ile birlikte yer verilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Etik kurul onayı gerekmemektedir.

BULGULAR

Bu bölümde *Kutadgu Bilig*’de farklı şekil, anlam ve görevlerde geçen 997 adet “ne” kökenli kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin eserde kullanılma oranları tablo 1’de sunulmuştur.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

1. Orhon Yazıtları

- Ne :

Tonyukuk Yazıtı (K8, 32): Bo süg èlet tedi kıym²ıg köñlünçe ay ben s²ana ne ayayın² tedi kelir erser körü kelür kelmez erser t²ılıg sawıg alı olur tedi altun yışda olurtumuz.

Anlamı: “Bu orduyu sevk et” dedi. “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver, ben sana (daha) ne diyeyim” dedi. “Gelirse (zaten) görürsün, gelmezlerse casuslardan haber alarak otur” dedi. Altay (ormanlı) Dağları’nda oturduk.

- Neke: Ne + ke : < (ne isim kökü + ke yönelme eki) “niye, niçin” anlamlarını taşır.

Tonyukuk (B 4 39) : Üküş tēyin neke korkur biz az tēyin ne basınalım tegelim tēdim tegdimiz yulıdımız ēkinti kūn

Anlamı: Sayıları çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilecek miyiz? “Saldıralım” dedim. Saldırdık, talan ettik. İkinci gün

- Nençe: Ne + n + çe : < (ne isim kökü + n inorganik ses + çe eşitlik eki) “nice, nasıl” anlamlarını taşır.

Bilge Kağan (K 9, 9) : Kagan ēçim kagan olortokınta tōrt bulıñdaki bodunug nençe ētm(iş nençe yaratmış te)nri(i) yarlıkad(okü)ç(ün) özüm olortokuma tōr(t) b(uluñdaki bo) dunug ētdim yara(t)dım i<...> kılıtım men tūrğēş kaganka kız(ımı <...> ertinü ulug tōrön alı bērtim tūr(gēş kağan)

Anlamı: Kağan, amcam kağan tahta oturduğunda dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse (ebedi) gök lütfettiği için kendim tahta oturdum. Dört taraftaki halkı düzenledim, örgütledim. <...> ettim. Ben Türgeş kağanına kızımı <...> pek büyük törenle alıverdim. Türgeş kağanının (Aydın, 2015).

2. Uygur Yazıtları

Uygur Türkçesi dönemine ait metinlerde, “ne” kelimesine ve “ne+” yapısıyla başlayan çeşitli kelimelere rastlanmaktadır. Bu dönemde kullanılan ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur.

- Nā : Ne, hangi, nasıl (U. II. 23, 26.)
- Nāçā: Ne kadar, kaç, nasıl, herhangi (Man. I. 15, 6) – nasıl, herhangi (Suv. 529, 30)
- Nāçā nāçā: Her, ne kadar (Suv. 612, 1)
- Nāçākātāgi: Her ne kadar (Man. I. 16, 16)
- Nāçātā: Hemen, derhal (U. III. 4, 8)
- Nāçük: Nasıl (Suv. 609, 2)
- Nāçükün: Nasıl, ne suretle (Hüen. 11, 71; Suv. 10)
- Nāçüklādi: Neden, nasıl, neden dolayı, ne suretle, hangi sebeple (U. IV. 10, 62)
- Nāçüklāti: Niçin, nasıl (U. I. 48, 8; Man. I. 19 10)
- Nāgü: Nasıl, niçin (Man. I. 19, 10)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

- Nāgüdä: Ondan dolayı (Alt. Gr. 320)
- Nā nāgü: Herhangi (U. II. 23, 26)
- Nāgüka: Ne maksatla, niçin (U. III. 43, 27)
- Nāgümä: Herhangi, bir şey, ne olursa (USp. 58, 6)
- Nāgül: Nasıl (nāgü ol) (Hüen. 12, 108)
- Nāgülüg: Niçin, nasıl (Hüen. 11, 96= nāgülük.)
- Nāgülük = Nāgülüg (Hüen. 11, 96; Suv. 620, 3)
- Nākä: Niye, niçin (P. P. 5, 3)
- Nälük: Niçin, nasıl, ne gibi (Man. I. 33, 20)
- Nāmā: Ne, hangi (TT. VII. 39, 37)
- Nāman: Nasıl, ne suretle (Hüen. 9, 27)
- Nā üçün: Niçin (TT. V. 24, 63)

Uygur Türkçesi “ne” kelimesi yalın halde: “ne”, ilgi halinde “neñ”, yaklaşma halinde “neke”, bulunma/çıkma halinde “nede”, eşitlik ekleri ile ise “neçe, neçede, neçeke” şekillerindedir (Caferoğlu, 2015).

Uygurca Metinlerden Örnekler:

1) Kim meniñ bo et’özimin esirkegüm idi kelmez, tek biziñe neçökin erser amraklartın adırılğuluk emgek bolmazun erti tēp, korkar m(e)n tēp bo savıg eşidip üçünçi m(a)has(a)tvē tēgin ēki eçileriñe ötrü inçe tēp ötündi.

Anlamı: benim bu vücudumu esirgemem hiç gelmez, yeter ki bize sevdiklerimizden ayrılma ızdırabı olmasın diye korkarım, dedi. Bu sözü işitip üçüncü prens Mahāsattva iki ağabeyine şöyle söyledi.

Neçökin: “nasılsa” : < ne+çe+ök+ (i)n

Ne: isim kökü, +çe: eşitlik durumu eki, +ök: pekiştirme durumu eki, +(i)n: vasıta durumu

2) Bo savıg eşidip m(a)has(a)tvē tēgin ötrü eçisi tēginke bo bars negü yēyür uzatıkı aşı negü ol tēp ayıtdı, eçisi tēgin inçe tēp kikinç bērti.

Anlamı: Bu sözü işitince Mahāsattva prens o vakit ağabeyi prene bu kaplan ne yer, her zamanki yiyeceği nedir diye sordu. Ağabeyi prens böyle cevap verdi.

Negü: < “ne, nasıl” : ne+gü

Ne: isim kökü + gü: isimden isim yapma eki

3) Todmaz kanmaz (er)ti: ilinçüsü meñisi ölüť ölörmek ök (er)ti: adunlarığ neçe ölörser yitürser ança ögirür sevinür erti.

Neçe: < ne+çe

Ne: isim kökü + çe eşitlik eki (burada) isimden isim yapma eki

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

4) M(e)n una Montag kıldım tēp: ugrayu taplamamış netegledi bolmaz tēp:

Netegleti: < ne teg+leti

Ne: isim kökü, teg: isim kökü (gibi anlamı katan edat) +leti (isimden isim, zarf eki)

(+le+ti, OTWF, 407; Erdal, 2004: 133, 213): (Ölmez:2017'den alıntı)

(Ölmez, 2017).

3. Karahanlı Dönemi:

Kutadgu Bilig, birçok ifade tarzları, kalıp sözler bakımından da bengü taşlarla karşılaştırılabilir. (Ercilasun, 2024:310). Bu da çalışmanın başında söylenen “Dil, bir bütündür.” yargısını destekler niteliktedir.

3.1. Ne:

“Ne, nasıl, vesaire” anlamlarında kullanılmış ve metin içerisinde 186 beyitte tekrar etmiştir. Soru zamiri, karşılaştırma edatı, soru zarfı, miktar zarfı, soru sıfatı görevlerinde kullanılmıştır.

K.B. 20) kitâb kadrini me biliglig bilir / ukuşsuz kişidin adın ne kelir

- Kitabın kadrini de ancak bilgili bilir, akılsız kimseden zaten ne beklenir.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:4)

K.B. 17) yorımaz ne yatmaz udımaç oduğ / ne meñzeg ne yañzağ kötürmez boduğ

-Yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer, ne karşılaştırılır ne de tasavvur götürür.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:10)

K.B. 186) sözüm oğluma sözledim men tona / oğul minde altın maña ne tene

-Ey yiğit, ben bu sözü oğlum için söyledim; oğul benden aşağıdadır, bana nasıl denk olur.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:18)

K.B. 456) ne kutluğ kut ol erke edgü atı / bu edgü atı bérđi meñü kutı

-iyi ad insan için ne kadar kutlu bir mutluluktur; onun bu iyi adı ve mutluluğu ölümsüz oldu.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:31)

K.B. 6403) ne törlüg ne yañlığ kişi koptı kör / yağız yer olarığ yéđi optı kör

-Ne türlü ve ne çeşit insanlar bu dünyaya geldi; bak, kara toprak hepsini yedi ve yuttu.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:331)

Ne kelimesi “zaman” anlamını taşıyan “üdke” kelimesiyle beraber “ne zaman” soru kalıbını oluşturur.

K.B. 5017) yana aydı ilig ne üdke kelir / kayuda tuşar-men angar ay bilir

-Hükümdar devamla : — Ne zaman gelir, onunla nerede buluşacağız — dedi.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:261)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

3.2. Neçe: < ne + çe: (ne isim kökü + çe eşitlik eki)

“Nice, ne kadar, kaç, nasıl” anlamlarında kullanılmış ve metin içerisinde 163 beyitte tekrar etmiştir. Soru zarfı, (hep, daima, her zaman anlamlarını kattığı için) zaman zarfı, soru zamiri, belgisiz sıfat, soru zarfı, soru sıfatı görevlerinde kullanılır.

K.B. 114) neçe térse dünyâ tüker alkınur / bitise kalır söz ajun tezgünür

-Dünya malı ne kadar toplanırsa-toplansın, tükenir, biter; söz kaleme alınır, kalır, dünyayı gezinir.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:14)

K.B. 632) iwe kılmış işler neçe yég bolur / iwe bışmış aşnı yése ig bolur

-Acele ile yapılan işler dâima çiğ kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:41)

K.B. 995) ilig aydı uktum bu söz belgülüg / söz aslı neçe ol negü ol ülüg

-Hükümdar: —Anladım, bu böyledir—dedi—sözün esâsı nedir ve söz kaç kısma ayrılır?

(Yusuf Has Hacıp, 2015:60)

K.B. 3495) neçe iş kişike kéñeşgü kerek / köñül taplamış işni kılgu kerek

-Bâzı işler vardır ki, insanlar ile istişare etmek lâzımdır; fakat neticede insan yine gönlünün münâsip gördüğü işi yapmalıdır.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:185)

K.B. 5429) neçe miñ yaşap er tilese tilek / tükel ök bolumaz bulunsa tilek

-İnsan binlerce sene yaşayıp, arzu ettiği şeylere kavuşsa bile, yine dileği bitmez.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:281)

K.B. 6258) neçe kılsa âhır öz ölgü-turur / ölümde kédin miñ öküñü-turur

-Nasıl olsa sonunda bu vücut ölecektir ve ölümden sonra da bin pişmanlık vardır.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:323)

K.B. 6395) neçe sawçı tuğdı okıtçı amul / bayat hükmi birle ayu bérdi yol

-Kaç peygamber, kemâl sahibi kaç elçi geldi ve Tanrı hükmü ile bize yol gösterdi.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:330)

3.3. Neçeme: < ne + çe me: (ne isim kökü+ çe eşitlik eki + me isim kökü)

“Ne kadar” anlamında kullanılmış metin içerisinde 1 beyitte karşımıza çıkmaktadır.

K.B. 5860) neçeme méni edgü tutsa özün / yoñağçı yoñasa tügülgey yüzün

-Sen bana ne kadar iyi gözle baksan bile, gammadların fitneleri seni benden soğutabilir Sen bana ne kadar iyi gözle baksan bile, gammadların fitneleri seni benden soğutabilir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

(Yusuf Has Hacıp, 2015:303)

3.4. Nedin: < ne + din : (ne isim kökü + din ayrılma hali)

“Neden, nasıl” her iki anlamı da tek beyitte kullanılmıştır.

K.B. 37) bu mülkniñ harâbı bekâsı nedin / yâ mülket kalurı barurı adın

- Devletin harab olması veya beka bulmasının neden ileri geldiğini, bu hâkimiyetin nasıl devam ettiğini ve nasıl elden çıktığını.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:5)

3.5. Neni : < ne + ni : (ne isim kökü + ni yükleme hali)

“Ne” anlamında kullanılmıştır. 2 beyitte geçmektedir.

K.B. 1495) kiçiglikte bilse oğul kız neni / karıp ölmeginçe unıtmaz anı

-Oğul-kız küçüklükte ne öğrenirse, yaşlanıp, ölünceye kadar onu unutmaz.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:85)

3.6. Negü: < ne + gü : (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek)

“Ne, nasıl, niçin” anlamlarında kullanılmıştır. Metin içerisinde 507 beyitte tekrar eder. Soru sıfatı, soru zamiri, soru zarfı görevlerinde kullanılmıştır. Genel olarak “negü ter” kalıbıyla bulunmaktadır.

K.B. 45) ayur kör negü teg itiñü hîle / bu düşmân çerigin sığuka tile

-Düşman ordusunu yenmek için ne gibi çarelere başvurulacağını söyler.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:5)

K.B. 260) negü bar ajunda biligde küsüş / biligsiz tése erke körksüz söküş

-Dünyada bilgidен daha aziz ne var; bilgisiz denmesi, insan için ağır hakarettir.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:22)

K.B. 797) negü kılmışınñı sen adra seçe / yora bérđiñ uktum kamuğñı aça

-Niçin yaptığını sen birer-birer izah ettin; ben de her şeyini açıkça anladım.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:49)

K.B. 2141) negü tér eşitgil ajun tutğuçı / kılıç baldu birle yağığ utğuçı

-Dünyayı elinde tutan, kılıç ve balta ile düşmanını yenmiş olan ne der, dinle.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:118)

K.B. 3333) negü ol nelük munça emger özüñ / maña belgülüg ay bileyin sözüg

-Niçin ve neden kendine böyle eziyet ediyorsun; bana bunu açıkça söyle, ben de senin bu husustaki fikirlerini anlayayım.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:177)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

K.B. 3852) negü kıldım erse berü kelmedi / kese sözledi söz köñül bérmedi

-Ne kadar ısrar ettim, fakat buraya gelmedi; kat'î konuştu, razı olmadı.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:203)

K.B. 959) ilig yarlıkamaz negü sözleyin / ayıtmazda aşnu negü ötneyin

-Hükümdar ne "söyleyeceğimi henüz buyurmadı; sormadan, neyi arzedeyim.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:58)

3.7. Negüg: < ne + gü + g: (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek + g yükleme hali)

"Neye" anlamında kullanılmış ve metinde 1 beyitte geçmektedir.

K.B. 3901) negü kolsa kolmış tilekin bulur / negüg bol tése ol tilemiş bolur

-O ne irâde ederse, irâdesi yerini bulur; neye "ol" derse, o olur.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:205)

3.8. Negün: < ne + gü + n: (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek + n yükleme hali)

"Ne" anlamında kullanılmış ve metinde 1 beyitte geçmektedir.

K.B. 2108) arığsızñı yalñuk suwun yup arır / kalı artasa suw negün yup arır

-İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:116)

3.9. Negüni: < ne + gü + ni : (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek + ni yükleme hali)

"Neye, neyi, ne" anlamlarında kullanılmış ve metinde 3 beyitte geçmektedir.

K.B. 785) ilig aydı keldür maña ay sözüg / negüni tañırkadı emdi özün

-Hükümdar dedi : — Bana söyle, bakayım, şimdi neye hayret ettin.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:49)

İsim morfolojisi alanında Türk dilinin tarihi Yusuf'a yan yana kullanılabilecek çeşitli ekler vermiştir. İsmın aküzatıf halinde hem +nI hem +Xg eki kullanılmıştır ki, birincisi ünlüyle biten kelimelere eklendiğinde ayrı bir hece yaratmaktadır. (Erdal, 1985:92).

3.10. Negüke: < ne + gü + ke: (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek + ke yönelme hali)

"Niçin, neye, neden, ne" anlamlarında kullanılmış ve metinde 23 beyitte geçmektedir.

K.B. 5167) tiriglik uçuksa yetilse yaşıñ / negüke tusulğay saña bu kişiğ

-Yaşın ileriler ve hayat da sonuna yaklaşırsa, bu adamların sana ne gibi faydaları dokunabilir?

(Yusuf Has Hacıp, 2015:269)

K.B. 5477) negüke muñadur sen munça katığ / negüke kılur sen tiriglik açığ

-Niçin bu kadar çok kederleniyorsun, neden bu hayatı kendine zehir ediyorsun?

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

(Yusuf Has Hacıp, 2015:284)

K.B. 6640) negüke inandıñ ayâ muñluğ öz / kayuka tayandıñ körür köz köre

-Ey muhtaç vücut, neye inandin, göz göre göre kime dayandin?

(Yusuf Has Hacıp, 2015:342)

3.11. Negülük: < ne + gü + lük: (ne isim kökü + gü isimden isim yapan ek + lük isimden isim yapan ek)

“Niçin, nasıl” anlamlarında kullanılmış ve metinde 5 beyitte geçmektedir.

K.B. 296) negülük tése sen ukuşsuz-turur / ukuşsuz kişiler ülüksüz-turur

-Niçin dersen, o akılsızdır; akılsız kişiler ne mükâfat görür, ne de ceza.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:23)

K.B. 1308) isizke negülük kerek neñ tawar / neçe kirse bolğay çığay birle teñ

-Mal ve servet kötünün ne işine yarar; ne kadar mal elde ederse-etsin, o fakir ile birdir.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:76)

3.12. Nelük: < né+ le + ök : (ne isim kökü + le + ök kuvvetlendirme eki)

“Niçin, neden, nasıl” anlamlarında kullanılmış ve metinde 45 beyitte geçmektedir.

K.B. 775) nelük sözlemez sen ağın teg bolup / méni munda yalñuz bu yañlığ bulup

-Beni burada tek başınma ve bu hâlde görünce, neye dilsiz gibi susuyorsun.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:48)

K.B. 898) sewer barça yalñuk tiler ârzûlar / anı koldaçılar nelük buldılar

-Onu bütün insanlar sever, diler ve arzularlar; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl elde ederler?

(Yusuf Has Hacıp, 2015:55)

K.B. 3528) yalñ toğmış er kör yalñ bargu ol / nelük dünyâ térmek yana kodğu ol

-Çıplak doğmuş olan insan çıplak gidecektir; dünya malını toplamak neye yarar, tekrar bırakılacak olduktan sonra.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:187)

3.13. Nerek: < *ne+kerek: / < ne + re + ök

“Ne, Neye, Ne gerek” anlamlarında kullanılmış ve metinde 20 beyitte geçmektedir.

K.B. 1233) nerek kadğurar sen nerek bu sığıt / bayat hükmi keldi sığıtnı ağıt

-Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin; gelen Tanrı emridir, ağlamağı bırak.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:72)

K.B. 1307) nerek neñ kişiye kerek edgü yañ / kerek bolsa bulğay kamuğ edgü neñ

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

-İnsana mal neye lâzım, lâzım olan iyi huydur; böyle olan insan, gerekirse, bütün iyi şeyleri elde eder.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:76)

K.B. 688) yañı neñ bolurda bu eski nerek / talu neñ bolurda yawuz ne kerek

-Yeni şey varken, eskiye ne lüzum var; güzel şey varken, kötüye ne lüzum var.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:44)

3.14. Neteg: < ne teg (ne isim kökü, teg isim kökü / edat)

“Nasıl, ne gibi” anlamlarında kullanılmış ve metinde 35 beyitte geçmektedir. Metinde isim, soru sıfatı, soru zamiri görevlerinde kullanılmıştır.

K.B. 1069) ayıttı ilig emdi köñlüñ neteg / negü ol igiñ emdi udkuñ neteg

-Hükümdar sordu : — Nasılsın, bu hastalığın nedir; uykun nasıl?

(Yusuf Has Hacıp, 2015:64)

K.B. 2431) maña sözle emdi körüp edgürek / uluğ hâcibıg ay neteg er kerek

-Şimdi bana, iyice düşünerek söyle; ulu hâcib nasıl bir insan olmalı ki.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:132)

K.B. 2588) kapuğda neteg erse oldruğ turuğ / bu yortuğda andağ kerek ay uluğ

-Her kesin saray kapısındaki mevkii ve yeri ne ise, bu hareket esnasında da olduğu gibi muhafaza edilmelidir; ey büyük.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:140)

3.15. Neteglik: < (ne isim kökü, teg isim kökü + lik isimden isim yapan ek)

“Nasıllık, nasıl olmak ” anlamında kullanılmış metinde tek şekli “ Neteglikke” metinde 3 beyitte geçmektedir.

K.B. 12)Barıñ belgölüg sen kün ay teg yaruk / neteglikke yetgü köñül ögde yok

-Senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir; fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.

(Yusuf Has Hacıp, 2015:9)

(Arat, 2006).

(Argunşah ve Yüksekaya, 2021).

Bu kelimeler dışında aynı dönemde yazılan diğer eserlerdeki farklı kullanımlar şu şekildedir.

- **Neçük:** “nasıl” < ne+çe ök

+çUk: kan+çuk: “nereye, nere”; neçük: “nasıl” çak ekinin farklı biçimi olan çuk ekinin başlıca işlevi küçültme ve sevgi bildiren sözcükler türetmektir. (Keskin, 2020: 114)

- **Neme:** “nasıl, ne kadar” < ne+me

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

- **Nelik:** “niçin” < ne+lik (Hacıeminoğlu, 2019).

Dönemin Diğer Metinlerinden Örnekler

- Boyda ne uç bar (D.L.T. I, 44-13)
- Ne türlüğ arıgsız arır yumakın (A.H. – 111)
- Avçı neçe al bilse adıg anca yol bilir (D.L.T.-I, 63-13)
- Neçe alim erdi nece feylesuf (A.H.-203)
- Bardıng nelük aymadıng (D.L.T.-III, 245,15)
- Nelük angar biliştım (D.L.T.-III, 188-19)
- Nelek kerışting (D.L.T.-I, 370-12)
- Öngdün nelek yalvarmadıng kaç kata berding tavar (D.L.T.-I, 498-20)
- Bilig eri yagısın nelik sever (D.L.T.-III, 385-6)
- Körüp neçük kaçmadıng (D.L.T.-I, 79-20)

(Hacıeminoğlu, 2019).

4. Harezmi Türkçesi:

Harezmi Türkçesinde de “ne” kelimesi farklı anlam ve görevlerde kullanılır.

a) Soru Sıfatları: né, né şeklen, néçe, néçük (nasıl), néme (ne, nasıl, ne kadar, ne derecede) vd.

b) Soru Zamirleri: “né”

c) Ünlem Edatları: “né üçün, néçük (nasıl), nélük (niçin, neden, nasıl), nédin (nasıl), néşe (niçin), néteg (nasıl), nége (niçin)”

d) Bağlama Edatları: “neteg kim”.

(Argunşah ve Yüksekaya, 2021).

5. Kıpçak Türkçesi

a) Né soru zamiri insan haricindeki canlı ve cansız varlıkların niteliklerini bildirmek için kullanılır. Bu soru zamirinin ad çekim ekleri alarak çekimlenmesi adlardan farklı değildir. Ancak zamir, néden “niçin” (né+den), néke “niçin” (né+ke) gibi bazı örneklerde hal ekleriyle kalıplaşarak zaman zaman asıl görevinden ayrılmaktadır.

- Néden kettiñ (niçin gittin)

Kıpçak Türkçesinde zamirin edatlarla birleşmiş farklı biçimleri de kullanılmaktadır. Ancak zamir, edatlarla birleşerek kullanıldığında ortaya çıkan soru sözcüğü cümlede daha çok zarf işleviyle kullanılmaktadır. Né zamiri ayrıca bildirme ekiyle ve zamirlerle kullanılarak cümlede yüklem işlevi de göstermektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

Né, néler, néni (neyi), nége (neye), néden (neyden), néçe – néşe (nice, kaç), né turur – nédir – nédür – néydir (nedir), né yérden sén (neredensin), né yérde (nerede).

Kıpçak Türkçesinde bazı belgisiz zamirlerde geçen né: bir néçeler (bazıları), bir néçesi (birçoğu).

b) Kıpçak Türkçesinde soru zamirinden başka soru sıfatı olarak da né kullanılır.

- Né uyat: nasıl bir günah, né yol: hangi yol tamlamalarında görüldüğü gibi
- Néçe: né+çe: Adlardan önce gelerek onları “kaç” anlamında soru yoluyla belirtir.

Néçe at (kaç at), néçe şeksiz kişi (kaç şüphesiz kişi)

- Néçik : ne+çe ök : adlardan önce gelerek onları “nasıl” anlamında belirtir.

Néçik uyat (nasıl bir günah)

- Kıpçak Türkçesinde belirsizlik sıfatı olarak kullanılan “bir néçe, néçe” kelimeleri vardır.

Néçe bég (birçok bey)

Bir néçe künler (birçok günler)

c) Kıpçak Türkçesinde kullanılan bazı soru zarfları şu şekildedir: néçe (ne kadar), néçük – néçik – néşik (nasıl), néden (neden), nége (kaça), nék (niçin), nélük- nélük (niçin), néçün- néşin- néşün- néyçün (niçin), nete (nasıl), néşe (niçin), nétme (niçin), né né üçün (neden)...

d) Kıpçak Türkçesindeki bazı edatlar şu şekildedir:

Né...né (ne... ne de) , néçe kim (nasıl ki), néçük kim (gibi), néteg kim- nete kim (nitekim)

(Güner, 2020).

6. Çağatay Türkçesi

a) Çağatay döneminde kullanılan soru sıfatları:

Nè: (ne) – Nè iş turur (ne iştir)

Nèçük: (nasıl) – nèçük ot (nasıl ateş)

b) Çağatay Türkçesinde néçe, bir néçe kelimeleri birçok anlamını karşılayan belgisiz sıfat göreviyle de kullanılır.

Néçe min kişiler (binlerce kişi), bir néçe kündin soñ (bir nice günden sonra)

c) Çağatay Türkçesi soru zamirleri şunlardır: nè, neler, her nè, nè yerge (nereye), nesini, nége (niçin), nègü (niçin), nèçük < neçe ök: (niçin/nasıl), nèçükdin (niçin/nasıl), nèçün(niçin), nè üçün(niçin), nèdin(neden), nèçe(nice, ne kadar), nèçeme (her ne kadar), néme(nasıl, ne), nèdür, nè durur (nedir), nétük :<nete ök: (nasıl)...

d) Çağatay Türkçesinde belgisiz zamir olarak kullanılan bazı kelimeler:

Néçesi (nicesi), bir néçe (birçok), bir néme (birçok), her nèçük (her nasıl), her néçe (her ne kadar), her nè, her nè kim (herhangi kimse)...

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

e) Çağatay Türkçesinde kullanılan bazı soru zarfları şu şekildedir.

Nêçe (nasıl, ne kadar), her nêçe (her ne kadar), nêçesi (ne kadarı), nêçege (ne kadara), nêçedür (ne zamandır), nêçük (nasıl), her nêçük (ner nasıl), nêçüktür (nasıldır), nê üçün – nêçün (niçin), nêdin (neden), nêge (neye), nêye, nêtek (nasıl), nê yerge (nereye).

f) Çağatay Türkçesinde “nê... nê...nê” , “nê... nê” edatları bulunmaktadır. (Argunşah, 2015).

7. Eski Anadolu Türkçesi

Yüzyıllar boyu kullanılmaya devam eden “ne” ve “ne+” türevli kullanılan kelimeler Eski Anadolu Türkçesi döneminde hayli fazladır. Bu kelimeler birkaç şekil ve anlamıyla aşağıda belirtilmiştir.

- Ne: “Filan, niçin, neden, ne şekilde, neden, niçin niye, ne çok, pek çok, ne olur, ne var” anlamlarında kullanılır.

- Ne ara (nere), ne asıl (nasıl), ne assı / ne hâsıl (ne fayda), ne dem / ne dem kim (ne zaman), ne denlü (ne kadar, nasıl, ne şekilde), ne güne (ne şekilde), ne kadar kim, nicekim (ne kadar), ne ki var (ne varsa), ne resme (nasıl, ne şekilde), ne yer / ne yir (nere) , neyiki (nedendir), nirecük (neresi), nece (nasıl), necün, nişin, neşün, neyçü, neyçün (niçin), neçik (ne), niçük (nasıl), niteme (ne kadar), nolısar (ne olacak), nolaydı (ne olurdu), nice nice (defalarca), nice (nasıl, çoktandır, kaç, ne kadar, sayısız, ne zaman, hangi, ne kadar), nice gez (pek çok)... (Kanar, 2011)

Eski Anadolu Türkçesi Metin Örnekleri

- Dede Korkut Kitabı Metin (3a1/6b2) Transkripsiyon (Dresten Nüshası)

3a 3.- ...Dirler bir er kopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi ne dirise...

3a 8.- ... ve dahı niçe buna benzer söz söyledi. Korkut Ata Ogız kavminun ...

4b 6.- ... at bilür. Ağır yükler zahmın katır bilür. Ne yirde sızılar varışa ... (Öztürk, 2017).

Dede Korkut'ta: “ne, ne hallu (nasıl, ne biçim), ne kadar, ne var ki, ne yerde, neden, nedür, nene gerek, nesine gerek , netmek, neye, neylemek, neylerise eylemek, nerede, nereden, nice, nice bir (ne kadar, ne çok, ne diye), nice kim (nasıl ki), niçün, nitmek (ne yapmak), olmak, nola... gibi kelimeler kullanılmıştır.”

- Yusuf u Züleyha Metin (1/8) / Transkripsiyon

1/11: Virürisevüz salavât biz arı / Töküle bizden günâh ne kim varı

1/13: Bundan sonra imdi anla söz yatın / Nicedür eydem Yusuf hikayetin

6/86: And içdün anduñ niçün sıduñ / Yegidi key anduñ sımayaduñ

- Süheyl ü Nevbahar Metin (s.26-31) / Transkripsiyon

31/5: Benüm her ne kim var senüñdür kamu / Baña sensüz uçmak nitekim tamu

31/9: Yine elli biñ yunt tayı bile / Kalanın nite kişi sayıbile (Gökyay, 2007).

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

8. Osmanlı Dönemi Şiir Örnekleri

Nef'i – Gazeller

III 2. Bir nefes didâr için bin cân fedâ itsem n'ola

Nice demlerdür esîr-i iştîyâkıdur gönül

Güvahi – Pendname

11. Beni neylersenüz edün be-her-hâl

Bile alun gidün demen esen kal

Bağdatlı Ruhi – Gazeller

II 5- Ruhîyâ bilmem n'olur hâlüm belâ-yı hicrile

İşve bâzum şive-kârüm nev-civânüm gelmedi

(Kurnaz, 2001).

9. Türkiye Türkçesi

Köktürk kitabelerinden itibaren kullanılan “ne” kökenli yapılar, Türkçenin hemen her tarihi döneminde ve lehçesinde varlığını sürdürmüştür; biçimsel ve işlevsel çeşitlilik göstererek dil içindeki yerini korumuştur. Çalışmanın bu bölümünde “ne” ve “ne+” yapıları ifadelerin günümüz Türkiye Türkçesindeki biçimsel özellikleri ile taşıdıkları anlam ve görevler sistematik olarak ele alınacaktır.

a) Ne : “hangi şey, her şey, birçok şey” anlamlarında kullanılan zamir, “bana ne/ sana ne/ ona ne” gibi sorularda “ne ilgisi var” anlamında kullanılan zamir.

- Soru biçiminde şaşma bildiren bir söz, ünlem.
- “Hangi, nasıl” anlamlarında kullanılan sıfat.
- Neden anlamında kullanılan zarf, şaşma veya abartı bildiren bir söz zarf.

b) Nasıl: (Türkçe ne+ Arapça as(ı)l) : “Ne gibi, ne türlü” anlamlarında kullanılan sıfat.

- Elbette, kesinlikle anlamlarında kullanılan zarf.
- “Ne dediniz” veya “iyi mi, beğendiniz mi” anlamlarında kullanılan zarf.
- “Ben sana dememiş miydim, gördün mü?” anlamlarında kullanılan zarf.
- “Ne kadar çok” anlamında kullanılan zarf.
- İşin zorlu olduğunu belirten zarf.
- Bir hareketin yapılış biçimine duyulan şaşkınlığı belirten zarf.
- Bir işin ne biçimde, hangi yolla olduğunu belirtmek için kullanılan ne, nice, nite zarf.

c) Niçin: (Türkçe ne + Türkçe için): Hangi amaçla, hangi sebeple, neden, neye, niye anlamlarında kullanılan zarf.

d) Niye: (Türkçe Ne+y+e): Niçin anlamında kullanılan zarf.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

e) Neden: (Türkçe Ne+den): Sebep anlamında kullanılan isim, bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılan ve niçin anlamında kullanılan zarf, bir varlığı veya olayı etkileyen, oluşturan, doğuran şey, sebep ve illet anlamlarında kullanılan zarf.

f) Neye: (Türkçe Ne+y+e): “Niçin” anlamında kullanılan zarf.

g) Nice: (Türkçe Ne+ce): “Kaç, ne kadar, birçok” anlamlarında kullanılan sıfat, “nasıl, uzun süreden beri” anlamlarında kullanılan zarf.

h) Ne kadar: (Türkçe Ne, Arapça kadar): Nicelik bakımından miktar, ölçü, fiyat, zaman anlamlarıyla kullanılan bir söz; çok, oldukça, ne ölçüde anlamlarında kullanılan söz.

i) Nere: (Türkçe ne + re): hangi yer, hangi taraf, hangi organ anlamlarında kullanılan isim.

Nerede: (Türkçe ne + re +de) : “hangi yerde” zarf, “imkânsız” anlamında ünlem.

j) Nereli: (Türkçe ne+ re + li): “hangi yerde doğdum?” anlamında isim.

k) Neyse: (Türkçe ne + ise) / *(Türkçe ne erse) :”önemi yok, olan oldu” anlamında bağlaç, “çok şükür, bereket versin” anlamında ünlem, “konuyu kapatalım, uzatmayalım, her ne ise” anlamında zarf.

l) Bu kullanımlarının dışında Türkçede sıkça kullanılan “ne denli, ne alaka, ne zaman, ne etmek (ağızlarda ne’tmek), ne eylemek (neyle_), ne gibi, ne ol_ ... gibi çeşitli kelime ve kelime türleri ile bağlantılı birçok kullanım söz konusudur. (TDK, 16.01.2025), (Gülensoy, 2007).

9. Bazı Türk Lehçelerinde

9.1. Gagavuz Türkçesi

- Belirsizlik sıfatı olarak, nicä
- Soru sıfatı olarak nası/nasıl, ne, nesoy, nicä/nicäl
- Soru zamiri olarak kullanılan “ne” birleşik kelime olarak da kullanılabilir.

Hal ifadesi taşıyan nicä (ne+ce), şey belirsizlik zamiriyle ne soru zamirinin kaynaştırılmasıyla “naşey” şeklini alır.

- Ne soru zamiri yapmak fiiliyle kaynaşarak nääbım : ne yapayım , năbalım: ne yapalım
- Ne soru zamiri ile yan kelimesi birleşerek: nănı sa, nănda, năândan örneklerinde

görülen yön soru zamirlerini meydana getirir.

- Ne soru zamiri için edatıyla birleşerek neçin, soy kelimesiyle birleşerek nesoy, asıl kelimesiyle birleşerek nasıl soru kelimelerini meydana getirir.

- Ne soru zamiri ara kelimesiyle birleşerek nere kelimesini meydana getirir.
- Ne soru zamiri ne pek gözâl kuşak örneğinde miktar anlamı taşır.

9.2. Azerbaycan Türkçesi

- Soru sıfatı : “neçä kişi” (kaç)
- Belirsizlik zamiri: ”nă isä, nă, nă gädär”
- Soru zamiri: ”nă”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

- Soru zarfı: “necä(nasıl, nice), neçä(ne kadar), nä üçün, näyä görä, nädän ötrü (niçin, neden), nä gädär, nä sayag (nasıl, ne şekilde), nä zaman, nä vaxt, nä säbäbä “

9.3. Türkmen Türkçesi

- Soru sıfatı : “näähili (nasıl), niiredääki (neredeki), nääçe (ne kadar) “
- Soru zamiri: “ nääme (ne), niire (nere), näämeler (neler), niireler (nereler)” şekilleri vardır.

9.4. Özbek Türkçesi

- Soru Sıfatı : “qançalik (ne kadar), qanaqa (nasıl), gandäy (nasıl), neçä (ne kadar) nimä (ne, hangi)”
- Soru zamiri: “gäyda (nerede), gayer (nere), nimäni (neyi), nimäsi (nesi), nemägä (niye), nimälar (neler), nimä (ne)” şekilleri vardır.

9.5. Kazak Türkçesi

- Soru sıfatı: “qanday (nasıl), neşe”

9.6. Kırgız Türkçesi

- Soru Sıfatı : “kanday (nasıl), kanca (ne kadar), nece (ne kadar), emne (nasıl)”
- Soru zamiri: “emne (ne), neçesi (kaçı, ne kadarı), neçöö(ne kadarı, kaçı)”
(Ercilasun, 2012).

10. Halk Ağzlarında

- Ne / Ney : “Niçin, neden, niye.”
- Nebenya / Neblem : “Ne bileyim.”
- Necap (naca / nacap / necep) : “Nasıl, ne biçim.”
- Necēn: “Ne yapacaksın.”
- Necik : “Nedir.”
- Neçe : “Ne kadar.”
- Neçiye (neçeye) : “Kaça, kaç kuruşa.”
- Nedani (nedenni) : “Ne kadar.”
- Nedek: “Ne yapalım.”
- Nedi: “Niçin.”
- Nedimiye: “Neden dolayı.”
- Nedircik: “Ne olduğunu söylenmek istenmeyen şeye verilen ad.”
- Ne etesen (nedisen): “Ne yapıyorsun.” (Derleme Sözlüğü, 2009).
-

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

Etimolojik açıdan Türkçe kökenli olarak kabul edilen “ne” kelimesi, Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından itibaren çeşitli anlam ve görevlerde kullanılmıştır. Türklerin ilk yazılı metinlerinden olan Orhon Kitabeleri’nde yer alan bu kelime, zaman içinde çeşitli ekler alarak farklı varyasyonlar oluşturmuş ancak temel anlamını koruyarak dil içindeki işlevselliğini sürdürmüştür. *Kutadgu Bilig*’de geçen “ne” ve “ne+” ile başlayan kelimeler ise bu süreçteki değişimi ve dönüşümü yansıtmaları bakımından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır.

Bu çalışmada, *Kutadgu Bilig*’de geçen “ne” ve “ne+” ile başlayan kelimeler tespit edilmiş; bu kelimelerin anlamları ve cümle içindeki işlevleri incelenmiştir. 6645 beyitten oluşan eser temel alınarak “ne” kelimesinin tarihsel süreçteki gelişimi ile günümüz Türkiye Türkçesi dâhil olmak üzere çeşitli Türk lehçelerindeki durumu karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu bağlamda, kelimenin Türkçenin tarihî dönemlerindeki kullanımı etimolojik ve morfolojik açıdan analiz edilmiş; metin içerisindeki örnek kullanımlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında, *Kutadgu Bilig*’de geçen “ne” kelimesi ve “ne+” yapısındaki diğer kelimeler toplamda 997 defa kullanılmış, eserde bu yapıların 15 farklı türevi tespit edilmiştir. Beyitler içerisindeki bağlamlarına göre, söz konusu kelimeler farklı anlamlar kazanmış ve çeşitli dilsel işlevler üstlenmiştir. “Ne” ve “ne+” yapısındaki kelimeler ile bunların kullanım sıklıkları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: *Kutadgu Bilig*’te Geçen Ne ile Başlayan Kelimeler Tablosu

Ne ve ne+ ile Başlayan Kelimeler	Kelime Sayısı
Ne	186
Neçe	163
Neçeme	1
Nedin	2
Neni	2
Negü	507
Negüg	1
Negün	1
Negüni	3
Negüke	23
Negülük	5

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

Nelük	45
Nerek	20
Neteg	35
Neteglik	3

Verilerin analizi doğrultusunda, *Kutadgu Bilig*'de en sık kullanılan kelimenin 507 kez geçen “negü” olduğu tespit edilmiştir. Bu kelimenin metin bağlamında “ne, nasıl, niçin” anlamlarını içerdiği belirlenmiştir. “Negü” kelimesini, 186 kez tekrar eden “ne” ve 163 kez kullanılan “neçe” takip etmektedir. Buna karşılık “neçeme”, “negüg”, “negün” gibi kelimeler ise yalnızca birer kez kullanılmıştır. Bu veriler, kelimelerin anlam ve işlevsel açıdan birbirine benzediğini gösterse de Hacıp’in dil kullanımındaki çeşitlilik, yalnızca tek bir kelimeyle anlamını aktarmak yerine, farklı kelime türevlerinden faydalandığını ortaya koymaktadır. Yazarın dilin sunduğu varyasyonlardan yararlanarak ifade gücünü arttırması, metnin zenginliğini ve anlatım kudretini güçlendiren önemli bir unsurdur. Çalışmanın bulguları, “ne” kelimesinin tarihî gelişimini ve varyasyonlarını ortaya koyarak dil bilimsel analizlere katkı sunmaktadır.

Çalışma boyunca, Türk dilinin tarihî gelişim sürecinde “ne” kelimesine alternatif olarak kullanılan “ka” yapısı da dikkat çekmektedir. “Ka” ve “ne” kelimeleri arasındaki olası bağlantılar ile bu bağlamda ortaya çıkabilecek dil bilimsel değişimlerin incelenmesi ise ileride yapılacak çalışmalarda ele alınabilecek ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

KAYNAKÇA

Arat, Reşit Rahmeti. (2006). *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Argunşah, Mustafa. (2015). *Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Argunşah, Mustafa-Yüksekkaya Sağol, Gülden. (2021). *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Aydın, Erhan. (2015). *Orhon Yazıtları*, Konya: Kömen Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. 3. Baskı Ankara: Türk Dil Kurumu.

Derleme Sözlüğü: Türkiye’de Halk Ağzından.-3. bsk.-Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

Ercilasun, Ahmet Bican. (2012). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican. (2024) *Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, Marsel. (1985). *Kutadgu Bilig’de Değişkin Ekler ve Kelimeler, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*.

Gökyay, Orhan Şaik. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gülensoy, Tuncer. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Güner, Galip. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hacıeminoğlu, Necmettin. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.

Keskin, Esra Gül. (2020). *Türkçede Birleşik Ekler*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (2001). *Eski Türk Edebiyatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Ölmez, Mehmet. (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Öztürk, Erol. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Zengin, Aslı. (2021). *Kutadgu Bilig’de Yaz _/Yazıl_ Filleri. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S 2, s. 53-74.*

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 3 - Number: 1 p. 17-37, Summer 2025

www.tdk.gov.tr. “Ne, nasıl, niçin, niye, neden, neye, nice, ne kadar, nere, nerede, nereli, neyse” maddeleri (erişim tarihi 16.01.2025)

Yusuf Has Hacib. (2015). *Kutadgu Bilig: Metin* (Haz. Mustafa S. Kaçalın). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. [Kutadgu Bilig](#)